

Дакылаат

Темата: «Хомус дорбоонунан арыалланан»

Толордо: Бурцева Нарыяна

Кириэс-Халдыайытаабы Л.И. Мекюрдянов

аатынан искусство оскулатын фольклорнай

отделениятын 6 кылааһын үөрэнээччитэ

Салайааччы: фольклор, фортепиано учуутала

Охлопкова Екатерина Егоровна

Тутула:

1. Кириитэ
2. Хомус абыланар ылларыы
3. СГУ историко-филологической факультет
4. «Алгыс» ансаамбыл чилиэнэ
5. Сатабай нэһилиэгэ
6. Дьэ кэргэн ансаамбыла
7. «Дьүрүскэн» ансаамбыл салайааччыта
8. Элэйик уонна искусство оскуолата
9. Оскуола оҕолорун хомуска уһуйуу
10. Конференциялар, фестиваллар
11. Түмүк
12. Туһаныллыбыт литература

Кириитэ

Дьурулаа, дьурулаа хомуһум,
Эдэр сүрэҕи изэйтэ,
Чуумпурбут хоспутун аймаа
Хатан тыастаах дуорааннынан.
Дьурулуу оонньоо хомуһум,
Араас ырыа матыбын.
Дууһабын уһугуннар, хомуһум,
Санаабын көтөҕө, уоскута.

Семен Горохов – Быйанныырап

Актуальность: Саха дьонун хомуһа көстөр дьүһүнүнэн олус судургу эрээри, музыката баай, киэн ис хоһоонноох. Композитор Г. Григорян маннык быһаарар: «Хомус – маленький подковообразный инструмент с металлическим стержнем – вибратором, который при игре прикладывается к зубам исполнителя». Хомуһу ытыскаар ылан, тиискэр даҕайан оонньоотоххо, тардааччы киһи ис айылҕатын арыһар ураты аналлаах инструмент буолар.

Билигин биһиги оҕолор, биллиилээх хомусчуттары үчүгэйдик билбэспит. Урукку уонна билигин кэмнэ аатырбыт хомусчуттар туох дьоннорун, олохторун, айар үлэлэрин билбэспиттэн кыбыстабын, ол иһин саха хомусчуттара кимнээҕин билээри төрөөбүт дойдум норуот талааннаах хомусчуттарын үөрэтэргэ сананым.

Сыала: Гаврил Кириллович Павлов оҕолору, улахан дьону хомуска оонньоурга уһуйуутун киэн эйгэҕэ таһаарыы, билиһиннэри.

Соруга:

1. Томпо улууһугар олорон ааспыт уонна билигин баар норуот талааннаахтарын сырдатты.

2. Кинилэр ааттарын үйэтитии.

3. Үүнэн иһэр кэнчээри ыччакка инэри.

Сабаҕалааһына: Бу дакылааты билсибит дьоннор Гаврил Кириллович Павлов хомусчутун, хомуһунан ыччаты кэрэҕэ уһуйааччытын туһунан элбэҕи билиэхтэрэ, киэн туттуохтара уонна олохторугар туһаныахтара.

Хомус абыланар ыллары

Павлов Гаврил Кириллович 1954 съл кулун тутар ый 20 күнүгэр Томпо оройуонугар Үөгэн бөһүөлэгэр төрөөбүтэ.

Хомустуу турар кинини оҕо сълдьан олох көрбөтөх. Арай оччолорго араадьыйанан хаһан эмит кэнсиэр биэрдэхтэринэ, хомус тардаллара иһиллээчи. Ону кини ис–иһиттэн олус сөбүлээн, кулгаабын араадьыйаҕа таҕайан истэрэ. Ол курдук оннук хас араадьыйанан биэрдэхтэрин аайы истэр идэлэммит. 1971 съллаахха кулун тутар 20-тин кэнниттэн, сааскы уһун өрөбүл кэмигэр Хаандыгаҕа аан маңнайгы оройуон оскуоланы бүтэрээччилэрин слета буолбут. Онно оскуола аайыттан музыкальнай нүөмэр көрдөөбүттэр этэ. Кириэс Халдыайы оскуолатыттан икки кыыс уонна икки уол ырыалаах хомуска оонньообуттар. Кинилэр бэлэмнэнэр кэмнэригэр уларсан ылбыт. Ити хомуһу аан бастаан илиитигэр туппут күнүнэн ааҕар. Уонна ылаат да оонньоон, тыас таһааран барбыт. Оҕолор: «Хайа, биһигиннээҕэр үчүгэйдик оонньоур эбиккин»-диэбиттэр. Тоҕо ылаат да, оонньоон киирэн барда диир буоллахха - ити араадьыйа истэ сълдьан, оонньоурга үөрэммит эбиппин диэн быһаарар, Гаврил Кириллович бэйэтэ.

СГУ историко-филологической факультет

1973 с. Саха государственной университетыгар историко-филологической факультетыгар саха салаатыгар үөрэнэ киирбитэ. Иккис курска сырыттабына, биир дойдулааба Лидия Михайловна Попова кэтэхтэн күнүскү үөрэххэ көһөн үөрэнэ киирбитэ. Кини үөрэтиитинэн хомуска дуэттыыр буолбута. Ооньуур программалара Кириэс хомусчуттарын киэнэ эбит. Аан бастаан факультеттарыгар оонньообуттар, онтон тутта Нам оройуонун хас нэһилиэгинэн кэнсиэрдии барбыттар. Истээччилэр сөбүлээн ытыстарын таһыналлар аҕай эбит.

Ол курдук үөрэнэ сырыттабына, куратордара Винокуров Иван Егорович аатырбыт хомусчуту көрсүһүүгэ аҕалбыт. Кэпсээн, оонньоон баран, хомуска оонньооххутун баҕарабыт дуо диэбитигэр, эгэ эрэ буоллаба, баҕарабыт диэбиттэр. Сотору буолаат, аатырбыт уус Семен Гоголев-Амынныкы уус охсубут хомуһун булан биэрбит. Кумаабыга 1-10 диэри сыыппараны суруйан баран талыы буолбут. Гаврил Кирилловичка кураанах кумаабы түбэспит. Хомойуу киэнэ кытаанаба эбит. Ону биир оҕо: «Мэ, мин оонньоохпун баҕарбаппын» - диэт, Гаврил Кирилловичка туттаран кэбиспит.

Сотору Лидия Михайловна хомустаммыттарын истэн, барыларын мунньан оонньотон көрбүт. Бары сатыыр буолбатахтар, ол иһин туораабыттар, ол оннугар сатыыр оҕолору булан 12 буолбуттар. Ити курдук кылгас кэм иһигэр ансаамбыл тэриллит. Ооньуур программалара эмиэ Кириэстэр киэнэ, ону салайааччылар уларытан, киэргэтэн биэрбит. Бары 14 корпуска олорор буоланнар, бэлэмнэнэргэ олус табыгастаах этэ диир.

«Алгыс» ансаамбыл чилиэнэ

Бастаан СГУ факультеттарын икки ардыларыгар уус-уран самодеятельность көрүүтүгэр лауреат буолбуттар. Онтон республикаҕа тахсыбыттар. Онно састаабы үчүгэйдик оонньуур дьонунан күүһүрдэн биэрбиттэр. Олор ортолоругар Спиридон Шишигин, Александр Пахомов баалара. Аны Магадаңна Бүтүн Союзтааҕы фестивалга барар чизскэ тиксибиттэр. Иван Алексеев бэйэтинэн кэлэн салайан оонньотон барбыт. Сорох кыргыттар араас төрүөтүнэн тохтоон хаалбыттар, сорохтор бүтэрэн барбыттар. Олор оннуларыгар музыкальнай училищетаан үс кыһы булан аҕалбыттар. Аны ол баралларыгар аат толкуйдааһына буолбутугар, элбэх этииттэн «Алгыс» диэн ааты сөбүлээн ылыммыттар.

1977 с. сэтинньи ыйга Магадаңна баран бэркэ оонньоон, лауреат үрдүк аатын ылбыттар. Бу сылдыбыт кэмигэр араас правительственной кэнсиэрдэргэ, саха норуотун биллиилээх артыыстарын кытта бииргэ кэнсиэрдээбиттэрэ. Ааспытын кэннэ санаатахха, улахан чизс, бочуот эбит диэн саныыр Гаврил Кириллович. Ити кэмнэ хаста да телевидениеҕэ уһуллубуттар.

Сатабай.

Үөрэбин бүтэрэн Амма Сатабайыгар саха тылын уонна литературатын учууталынан үлэлии тийэр. Бэйэтэ онтон-мантан булбут хомуһунан, аҕыйах оҕону үөрэппит. Улахан дьонно биир үөрэппит оҕотунаан Амма оройуонун лауреата буолбуттар, кэнсиэргэ, гастролга наар кыттарбыт диэн суруйар. Өссө Судинова Клара диэн кыыстыын оонньоон дипломан буолбуттар. Үөрэппит оҕолоро билигин да оонньоу сылдьалларыттан олус үөрэр. Онно сылдьан «Маяк» агитзона начальнигынан үлэлээбитэ. Үс сыл кэнсиэргэ, мас эрбээһинигэр кини салайар агитзоната бастаан, Украинаҕа босхо путевканын наҕараадалаабыта. Онно түөрт сыл үлэлээн баран, дойдутугар Кириэс Халдыайыга кэлбитэ.

Дьэ кэргэн ансаамбыла

Дойдутугар кэлэн баран дьэ кэргэн ансаамбылын тэрийбитэ. Манна икки балта Харитонова Дуня, Валя уонна быраата Саша буолан, бастаан агитзоналар, тэрилтэлэр икки ардыларыгар күрэх кэнсиэрдэргэ кыттыбыттара. Оскуола иһигэр ытыллыбыт фольклор фестивалыгар кыайыылаах буолбуттара, оройуон хаһыатыгар бэчээттэммиттэрэ. Улуу кыайыы 40 сылыгар аналлаах оройуон уусуран самодеятельность көрүүтүгэр лауреат үрдүк аатын ылан хрустальной вазанын наҕараадалаабыттара.

«Эллэйик» уонна искусство оскуолата

Анастасия Петровна Лугинова салайытынан тэриллибит «Эллэйик» фольклорнай коллективка күүһэ кыайарынан көмөлөспүтэ. Бастаан нэһилиэк үһүйээннэрин хомуйууга, үөрэтэр кылаастарын барытын кытыннаран, балачча үһүйээн хомуллубута. Хомуска оҕолору үөрэтэрэ. Кэлин олоңхону туруорууларыгар оҕолор ааҕар таһымнара үрдүүрүгэр күүс-көмө буолбута. Маны таһынан уол оҕо тийбэтигэр хоһоон ааҕар, драмкуруһуогун оҕолорун Заболоцкай Вованы, Колесов Семаны, Саввин Максими тылыгар киллэрэн, олоңхоҕо кытыннарбыта. Ол иһин Анастасия Петровна «олус истигэн, толоругас оҕолору булан биэрэн абыраатын» диэн олус махтанара. Бу оҕолорунан республикаҕа баран бастаан кэлбиттэрэ. Л. И. Мекюрдянов аатынан искусство оскуолатыгар көрдөстөллөр эрэ көмөлөһөр, күүс-көмө, сүбэһит буолара. Биир сыл хомуска оҕолору, «Сардаңа» ансаамбылга консультаанынан үлэлээбитэ. Сыромятникова Анжеликаны сольнай нүөмэр бэлэмнээн республиканскай суолталаах күрэххэ лауреат буолбута.

«Дьүрүскэн» ансаамбыл салайааччыта

Амнаттан кэлэн баран. 1984 с. аатырбыт Амынныкы Уус оңорбут хомуһун сакаастаан баран, улахан дьонго «Дьүрүскэн» диэн ансаамбыл тэрийбитэ. Онно оонньообуттара: Колесова Сахасталина Гаврильевна, Слепцова Евдокия Ивановна, Степанова Валентина Петровна, Сыромятникова Евдокия Алексеевна, Семенов Алексей, Охлопков Гаврил Федорович, Охлопков Роман Федорович, Атакова Васеклава Васильевна, Охлопкова Елена Семеновна, Дьячковская Дмитрий Николаевич. Араас оройуоннарынан гастролга сылдыбаллара, оройуоннаабы, зонатаабы фестивалларга лауреат буолбуттара. Элбэх кэнсиэрдэргэ кытталлара. Сыллар –хонуктар аастахтарын аайы састаап уларыан билигин уруккуларга эдэр талааннаах оҕолор оонньоуулар: Кузьмин Юрий Владимирович, Ефимов Роман Васильевич, Сыромятникова Мария Тимуровна, Ефимова Изабелла Николаевна, Аржакова Любовь Дмитриевна, Заболоцкая Туяра Михайловна. Бу састаабынан икки сыллаабыта Уолбаҕа буолбут Байаҕантай ыһыаҕар, бу саас буолбут оройуоннаабы хомус күрэбэр иккис бочуоттаах миэстэлэри ылбыттара.

Оскуола оџолорун хомуска уһуйуу.

Павлов Гаврил Кириллович салайытынан саха тылын уонна литературатын учууталлара «Сайдыы» диэн хас да хайысхалаах авторскай программанан үлэлээбиттэрэ ыраатта. Манна киирэллэр: С. Н. Ефимова аатынан олимпиада, «Даадар ааџыылара» хоһоон күрэџэ, «Театр+» драмкуруһуок, хор күрэџэ, Хомус күнэ. Саңа үөрэх стандартынан кылаас таһынан хомуска оџолору дьарыктаабыта ахсыс сыла буолла. Билигин 2 кылаастан 5 кылаастарга диэри дьарыктыыр. Үчүгэйдик оонньуур, баџалаах оџолор искусство оскуолатын иһинэн үлэлиир фольклор кылааһыгар анал үөрэхтээх Сыромятникова М.Т. дьарыктаан үүнэллэр-сайдаллар. Гаврил Кириллович биһиги кылаастан үөрэппит оџолоруттан мин, Неустроева Дая, Горохова Вика буолан салгыы онно дьарыктанабыт. Кэнники сылларга Хомус күнүгэр оскуола оџолоро, учууталлар бары күргүөмүнэн оонньууллара үтүө үгэскэ кубулуйда. Лука Турнин 100 сылыгар республика үрдүнэн күргүөмүнэн оонньоһуңна 100 буолан оонньообушут.

Конференциялар, фестиваллар.

Гаврил Кириллович бэйэтэ уонна «Дьүрүскэн» диэн хомусчуттарын ансаамбыла араас таһымнаах конференцияларга, күрэхтэргэ ситиһиилээхтик кытталлар.

1977 с. Магадан куоракка ытыллыбыт Бүтүн Союзтаабы уус-уран самодеятельность фестивалыгар «Алгыс» ансаамбылы кытта лауреат аатын ылбыта. Хаста да республикатаабы фестивалга ситиһиилээхтик кыттыбыта. 1988 с. хотугу оройуоннар зональнай күрэжигэр лаурет буолбута. Ити сыл Дьокуускай куоракка ытыллыбыт Бүтүн Союзтаабы хомус конференциятыгар кыттыбыта уонна культура министерствотын грамотатынан наҕараадаламмыта. 1991 сыллаахха бэс ыйыгар варганнай музыка аан дойдутаабы 2 конгрессыгар кыттыыны ылбыта. Манна кыргызтантан сылдыар «Кэрэмеш» ансаамбылы кытта Нам оройуонугар ыһыахха ыңырылаах ыалдыт буолан сылдыбыта. «Дьүрүскэн» диэн тэрийбит ансаамбыла Байаңантайдар ыһыахтарыгар икки төгүл иккис миэстэ буолбуттара. Бу ансаамбыл икки чилиэнэ быйыл сайын Крымҥа буолан ааспыт күрэххэ биһирэбил ылбыттара.

Түмүк.

Билигин детсадтарга, орто оскуолаларга, искусство оскуолаларыгар хомуһу анаан үөрэтии дэлэйдэ. Хомуһу народнай, симфонической оркестрдарга инструмент быһыытынан киллэрэр кыахтанныбыт, хомуска анаан нотнай сборниктар баар буоллулар. Холобур: Н. С. Берестов сборниктара.

Хомус дууһаны долгутар, сүрэҕи сүүдүтэр, быары манньытар сангарар саналаах, этэр тыллаах, кэбэлии кэрэ куоластаах эбит. 1988 с. конференцияҕа хомус олох сайда илик диэбит буоллахтарына, билигин хомус фольклор айымньыларын олонхону, тойугу, оһуохайы кытта тэн хаамсар, этэр-тыынар, ыллыыр-туойар, хоһуйар кыахтанна. Хомус көмөтүнэн биһиги аан дойду дьонун кытта туойар, кэпсэтэр кыахтанныбыт, элбэх биир интэриэстээх доҕоттордоннубут.

Зал иһэ чуумпурда, иһийдэ!

Истин-болҕойун!

Хомус тыаһа!

Уйулҕаны!

Дьүрүһүй, хамсата дьырылаа!

Сахам сирин хомуһа!

Туһаныллыбыт литература:

1. Аржакова – Иванова Н. А. Сойуппат сыдыаана Мандар уус – Борис Неустроев: - Якутск: Издательство ЯГУ, 1998. – 87 с.
2. Шишигин С. С. Хомус тардыыта. - Покровск: Ханалас улууһун типографията, 1994. – 4 с.
3. Попов Роман Саха хомуһа барахсан//Саха сирэ. - Атырдыах ыйын 4 күнэ 2001 с.
4. «Таатта»: Таатта улууһун хаһыата.